

بررسی و سنجش کیفیت زیبایی در منظر شهری بر اساس مفهوم دیدهای متوالی نمونه موردی مسیر گردشگری دارآباد تهران

مسعود متوالی*

تاریخ دریافت: ۸۹/۵/۲۱

تاریخ پذیرش نهایی: ۸۹/۸/۱۴

چکیده

این مقاله به تحلیل موضوع کیفیت زیبایی بوسیله تدوین معیارهای سنجش و ارزیابی بر پایه مفهوم دیدهای متوالی در منظر شهری پرداخته است. این ارزیابی بر اساس دید و ادراک ناظر در فضا شکل گرفته است و به نظر می‌رسد به عنوان روشی جهت تحلیل زیبایی در منظر، می‌تواند در طراحی شهری مورد استفاده قرار گیرد.

رویکرد این پژوهش، ارائه نوعی روش‌شناسی (متدولوژی) در ارزیابی منظر، بر پایه مطالعه و تحلیل محتوایی ادبیات طراحی شهری و معماری در این زمینه می‌باشد که چارچوبی را جهت سنجش کیفیات زیبایی‌شناختی کاراکترهای بصری متفاوت، در بخشی از شهر بر اساس مفهوم دیدهای متوالی بوسیله تحلیل‌های تصویری و توصیفی ارائه می‌نماید. هدف اصلی پژوهش، برقراری ارتباط میان تئوری زیبایی‌شناسی منظر شهری و مفهوم دیدهای متوالی می‌باشد که این امر به دستیابی به اصول کاربردی در طراحی منظر شهری کمک شایانی می‌نماید. تأکید این اصول بر تغییرات تدریجی منظر در طول حرکت و ارتباط آن با زیبایی‌شناسی فضای شهری می‌باشد.

در این مقاله، ابتدا به بررسی مفاهیم و تعاریف اولیه زیبایی، حرکت و دیدهای متوالی در منظر شهری پرداخته می‌شود. سپس با استخراج مجموعه‌ای از معیارها و شاخص‌ها در ارتباط با مفاهیم کیفیت زیبایی و دیدهای متوالی، در قالب ماتریس ارزیابی، نمونه مطالعاتی مورد سنجش و ارزیابی قرار می‌گیرد و در نهایت، مجموعه‌ای از راهکارهای طراحی منظر به جهت افزایش کیفیت زیبایی در هر یک از پهنه‌های محدوده مورد مطالعه بیان می‌گردد.

کلید واژه‌ها:

منظر شهری، حرکت، دیدهای متوالی، زیباشناسی، معیار ارزیابی

مقدمه

شهر متشکل از شبکه‌ای از فضاهای متوالی با کیفیات بصری متفاوت است. این توالی فضایی در صورتی بوجود می‌آید که انسان در طول یک مسیر، فضاهای قابل تمایز از یکدیگر را ادراک کند و آنها را به عنوان فضاهای مرتبط به هم تلقی نماید. فضاهایی که در چنین ترکیب بی‌پایانی شرکت داشته‌اند به طور هم‌زمان قابل دیده شدن نیستند و در یک توالی بصری ادراک می‌شوند. شهروندان با عبور از این فضاها، ادراکات حسی مختلفی را در اثر دریافت پیام‌های متنوع کسب می‌نمایند (حسینی و رزاقی اصل، ۱۳۸۷). این ادراکات در مجموع به گونه‌ای مناظر متمادی از یک مجموعه در ذهن ناظر نقش می‌بندد و ارزش‌های منظر شهری را در ابعادی دینامیک تنوع می‌بخشد. همان‌طور که ذکر گردید، این فرآیند پویا در منظر شهری نیاز به حرکت دارد و شامل صرف زمان می‌گردد. حرکتی که هر زمان همراه با دیدی نو، بسته به ویژگی‌های فضا حاصل می‌گردد و به دیدهای پیاپی و مرتبط منجر می‌شود که ارزش‌های سه بعدی بسیاری را در خود نهفته دارد. دیدهای متوالی با حرکت از مکانی به مکان دیگر تأکید و تأثیرپذیری قوی از بعد سوم در ناظر ایجاد می‌کند. در دیدهای پیاپی جنبه واکنشی پرهیجانی نهفته است که به ناظر ضمن حرکت در فضای شهری مطلوب دست می‌دهد. لذا مفهوم دیدهای متوالی^۱، بارمعنایی خاصی در منظر شهری یافته است و به عنوان یکی از تکنیک‌های سنجش کیفیت فضا شمرده می‌شود (Bosselmann, 2007). بنابراین معماران و طراحان شهری به هنگام طراحی منظر شهری نیازمند درک و شناخت صحیح این مفهوم تأثیرگذار بر ادراک ناظر می‌باشند (تصویر ۱).

تصویر ۱: دیدهای پیاپی (Serial Vision)

Carmona, 2007 : مأخذ

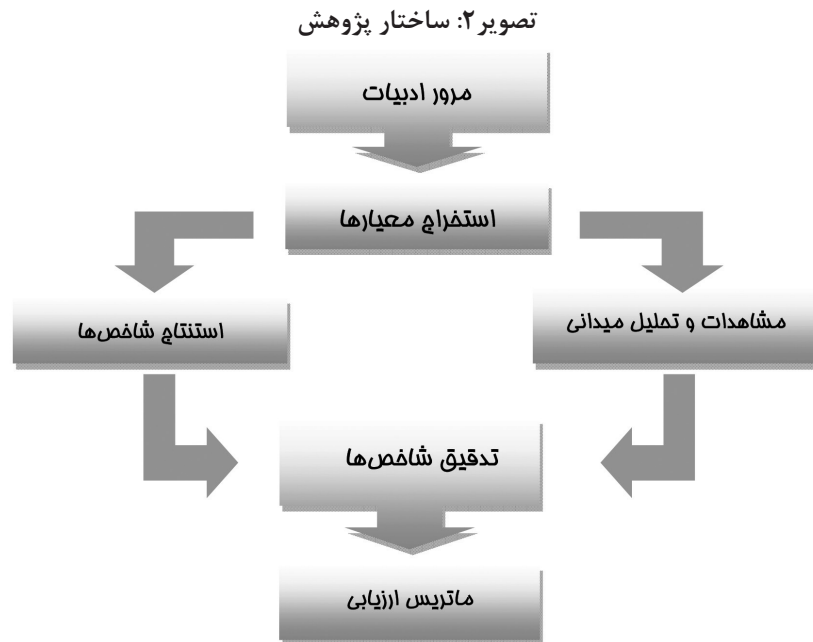
۱. روش پژوهش

تحقیق حاضر در بدو امر به کندوکاو در تعاریف و مفاهیم منظر شهری، حرکت ناظر و ادراک آن با هدف استخراج معیارها و شاخص‌های مرتبط با مفهوم دیدهای متوالی پرداخته که نتایج آن در قالب معیارهای اصلی و شاخص‌های زیرمجموعه آنها مشخص می‌گردد.

پس از استخراج متغیرها و معیارهای مرتبط، شناخت کیفیات بصری بوسیله برداشت‌های میدانی و تصاویر گرفته شده از سایت انجام گردید تا این متغیرها تدقیق گردند. نتیجه نهایی در ماتریس ارزیابی برای هر سه سکانس بدین صورت گنجانده شد که متغیرهای وابسته به هر معیار در تصاویر مربوط به یک پهنه خاص (با این پیش فرض که درک ناظر تنها محدود به برداشت‌های انجام شده و تصاویر انتخاب شده باشد)، بررسی شده و با توجه به اهمیت و تکرارشان اولویت‌بندی و امتیازدهی شده است تا بتوان در نهایت تفسیری از مصادیق زیبایی‌شناسی در سه پهنه با خصوصیات متفاوت ارائه نمود (تصویر ۲). بنابراین اهداف مد نظر این پروژه در دو سطح تعریف شده است:

۱- سطح کلان: در این تحقیق هدف عمده دستیابی به پارامترهای زیبایی منظر شهری با توجه به مفهوم دیدهای متوالی می‌باشد، تا بدین وسیله به اصول کاربردی در طراحی و منظرسازی دست یافت.

۲- سطح عملیاتی: در مقیاس کوچک هدف از این تحقیق ارزیابی پهنه‌های متنوع محدوده مطالعاتی بوسیله پارامترهای استخراج شده می‌باشد تا بدین وسیله راهکارهایی نتیجه گردد که فضای شهری در کنار برخورداری از عملکرد مناسب، از زیبایی و قابلیت ادراک مناسب برای ناظر نیز برخوردار باشد.

۲. مبانی نظری پژوهش

۲-۱- زیبایی‌شناسی در منظر شهری

نیاز به زیبایی جزء ناشناخته‌ترین نیازها می‌باشد، "مازلو"^۲ معتقد است که این نیاز در بعضی افراد وجود دارد. اینگونه افراد با دیدن زشتی، بیمار می‌شوند و با قرار گرفتن در محیطی زیبا، بهبود می‌یابند. این حالت تقریباً به طور عام در کودکان سالم دیده می‌شود. در تعریف این نیاز سه موضوع ارزش، لذت و تعجب مهم است.

نکته‌ای که باید در مبحث زیبایی‌شناسی مورد توجه قرار بگیرد تنوع‌طلبی است. انسان از یکنواختی محیط، احساس رکود و افسردگی می‌نماید. اگرچه محیط او زیباترین منظره یا اثر هنری باشد. چنانکه نگهبانان آثار هنری که مأموریت نگهداری دائمی از آنها را دارند، از تماشای آن آثار لذتی نمی‌برند. جای تردید نیست که هر انسانی و هر قوم و ملتی از انسان‌ها با نظر به چگونگی تفسیر و توجیهی که دربارهٔ حیات خود دارند و با نظر به فرهنگی که در آن زندگی می‌کنند حقایقی را به عنوان آرمان‌ها و ایده‌های اعلاء برای خود پذیرفته‌اند. این آرمان‌ها و ایده‌ها اگر از سنخ عظمت‌های معقول مانند: عدالت و آزادی و نظم و صدق و اخلاق و فداکاری و سایر تجلیات تکاملی روح بوده باشند، تحقق و انطباق آنها در زندگی عینی انسان‌ها، زیبایی عقلانی نامیده می‌شود و اگر از سنخ ترکیبات و کیفیات محسوس باشند، زیبایی حسی نامیده می‌شود (پاکزاد، ۱۳۸۵: ۳۷).

درک زیبایی‌شناسی از محیط شهری اساساً بصری و وابسته به زیبایی است، با وجود این تجربه، محیط‌های شهری همه حس‌های ما را دربر می‌گیرد و در بعضی شرایط شنوایی، بویایی و بساواپی می‌توانند مهم‌تر از بینایی باشند. چنانکه "ون میس"^۳ از طراحان درخواست می‌کند، که به ما اجازه دهید که سعی کنیم انعکاس فضایی را که طراحی می‌کنیم تصور کنیم. بوهایی که بوسیلهٔ مصالح ساطع می‌شود یا فعالیت‌هایی که آنجا اتفاق می‌افتد و لمس تجربه‌ای که آن فضاها ایجاد می‌کنند. درک بصری از محیط‌های شهری محصول ادراک و تشخیص است و آن چیزی است که ما را برمی‌انگیزد که درک کنیم، چطور آنها را درک کنیم، چطور اطلاعات جمع‌آوری شده را تفسیر و قضاوت کنیم و چطور فضا در ذهن ما

جذاب به نظر می‌رسد. چنین اطلاعاتی بیشتر، از اینکه ما چه احساسی در مورد یک محیط ویژه داریم و برای ما چه معنی می‌دهد، تأثیر گرفته‌اند. همان‌طور که عقاید زیبایی از لحاظ اجتماعی و فرهنگی ساخته می‌شود، پس زیبایی باید حداقل در بخشی بیشتر از سادگی در ذهن مشاهده کننده قرار بگیرد. تشخیص این موضوع مهم است که سلیقه و ذوق کلی عموم برای محیط‌های ویژه گسترده‌تر از ملاک و معیار زیبایی است (Miess, 1990: 79). "جک نسر"^۴ پنج خصوصیت از محیط‌های دوست‌داشتنی را مشخص می‌کند. از دید او محیط‌های نامطلوب برعکس این ویژگی‌ها را دارند. در هر حالت، آن ویژگی‌هایی که برای مشاهده کننده مهم می‌باشد در زیر ذکر شده است:

۱- تمیزی و نگهداری خوب

۲- اصالت تاریخی داشتن

۳- نظم داشتن

۴- رنگ طبیعی داشتن

۵- فضاهای باز و تعریف شده (Nasar, 1998: 28).

جک نسر در کتاب "سیمای ارزیابانه شهر"^۵ بیان می‌کند که مردم تجربه‌ی مواردی چون موسیقی، ادبیات و هنر را می‌توانند برگزینند. اما، در مورد شهر چنین امکانی برای افراد فراهم نیست. هر روزه افراد زیادی برای انجام فعالیت‌های روزمره خود ناگزیر از عبور از فضای شهری‌اند و در طول این گذر، به ناچار بخش‌هایی از محیط شهری خود را تجربه می‌کنند و با آن درگیر می‌شوند (Carmona, 2003: 130). همچنین "کرمونا"^۶ اعتقاد دارد فرم شهر و ظاهر آن باید طیف وسیعی از مردمی که آنرا تجربه می‌کنند را راضی کند، همان‌طور که راپاپورت منظر شهر را نقطه‌ی تماس فرد با محیط پیرامون می‌داند. همچنین کاپلان‌ها^۷ چهارچوب ترجیح محیطی افراد را برشمردند. کاپلان‌ها اظهار می‌کنند که یکپارچگی، خوانایی، پیچیدگی و رمز و راز به عنوان کیفیت‌های اطلاعاتی محیط‌ها هستند که به ترجیحات مردم برای محیط‌های کالبدی کمک می‌کنند. برای درک آنی از محیط‌ها، فهمیدن بوسيله یکپارچگی و پیچیدگی محیطی حمایت شده است که در زمان طولانی‌تر کیفیت‌های خوانایی و رمز و راز جستجوی محیط‌ها را تشویق می‌کند (Carmona, 2003: 134).

لذا، با توجه به موارد مطرح شده در باب زیبایی از متخصصان طراحی در فضای شهری می‌توان گفت: در فعالیت‌های روزانه، مردم باید در قسمت‌های عمومی محیط شهری عبور و آنرا تجربه کنند. بنابراین در حالی که ممکن است عقیده هنرهای بصری عالی را پذیرفت، که به نظر یک بیننده کم اطلاع، جذاب بیاید و توجه او را جلب کند که دیدن از یک موزه را انتخاب کند، فرم و ظاهر شهر باید عموم گسترده‌تری را راضی کند که به طور منظم آنرا تجربه می‌کنند.

۲-۲- حرکت و دیدهای متوالی در منظر شهری

ارتباط اجزا در ساختار فضایی بسیاری از شهرها تحلیل‌گران فضای شهری را به نتایج جالبی رهنمون ساخته است. برای نمونه اگر خیابانی را در نظر گرفت که از رشته‌ای از فضاهای ایستا و پویا تشکیل شده باشد، ترکیب مجموعه باید به صورت یک کل منسجم جلوه کند. در اینجا هر فضایی باید با فضای مجاور ارتباط داشته باشد. این ارتباط ممکن است از نظر تقابل فضاها باشد، یا تفاوت آنها برحسب تناسب و ترکیب و مصالح و مانند آن؛ در هر حال، گیرایی و کشش بصری با حرکت از فضایی به فضای دیگر افزایش می‌یابد (توسلی، ۱۳۸۲: ۳۵). این کشش بصری را به شکل تسلسل زمان و فضا درک می‌کنیم. با حرکت ما، پرسپکتیو مکان نیز از نظر فیزیکی تغییر می‌کند. درک ما از مکان از آنچه که قبلاً تجربه شده و آنچه انتظار داریم بینیم نیز تأثیر می‌پذیرد. مثلاً ورود به یک فضای بزرگ از طریق فضایی کوچک‌تر، می‌تواند موجب شود که فضای بزرگ با هیبت‌تر به نظر برسد. حرکت می‌تواند به عنوان یک سکانس مصور خوانده شود. درک ما از گذر زمان و فاصله طی شده با واقعیت تفاوت دارد و تا اندازه‌ای، تابعی از کیفیت‌های بصری و تجربی محیطی است که ما در طول آن حرکت می‌کنیم (ماتلاک، ۱۳۷۹: ۲۷۵).

همان‌طور که تجربه‌ی ما از محیط‌های شهری یک فعالیت پویا است که با حرکت و زمان درگیر است، تجربه‌ی زیباشناختی ناشی از حرکت در طول فضا نیز یک بخش مهم از بعد بصری درک منظر است. محیط به عنوان یک سکانس پویا، زودگذر

و در حال آشکار شدن، تجربه می‌شود. "گوردن کالن"^۸ در باب جنبه‌های بصری منظر شهری بیان می‌کند که این تجربه نوعاً مجموعه‌ای از کشش‌ها و مکاشفه‌ها است با جذابیتی که بوسیله تضادها ایجاد می‌شود، او اهمیت ویژه‌ای را در کشش بین اینجا و آنجا دید، و این موضوع را مورد توجه قرار داد که محیط شهری باید از نقطه دید شخص در حال حرکت طراحی شود. البته لازم به ذکر است که روش‌های جدید مسافرت راه‌های بیشتری برای مشاهده فراهم کرده است. این مسأله به ایجاد تصاویر ذهنی متعدد از محیط‌های شهری که ناشی از سرعت‌های متفاوت حرکت است منجر می‌شود. دید عابر پیاده می‌تواند متوقف و با محیط اطرافش درگیر شود ولی رانندگان، محیط شهری را با سرعت و از طریق شیشه جلوی اتومبیل می‌بینند و همزمان روی جاده، ترافیک و هر علامت یا مسیر دیگری تمرکز می‌کنند. اگرچه آنها در سرعت و به طور کلی از طریق شیشه نگاه می‌کنند.

از مهمترین نظریه‌ها در مبحث ارتباط سلسله‌ای از فضاها و حرکت در مناظر متممادی و توالی بصری، نظریه "دیدهای متوالی" است که "گوردن کالن" بر آن تأکید دارد، همان‌طور که کالن می‌گوید، با قدم زدن از یک سو به سوی دیگر، با گام‌هایی یکسان، فضاهایی که به صورت متوالی آشکار می‌شوند در پیش روی ما قرار خواهند گرفت. کوچکترین انحراف و جلو و عقب رفتن فضاها باعث ایجاد یک صحنه جدیدتر و میهنج‌تر می‌شود (تصویر ۳) (کالن، ۱۳۸۲: ۲۰).

تصویر ۳: حرکت و دیدهای متوالی در شهر

۳. استخراج معیارهای ارزیابی زیبایی بر اساس مفهوم دیدهای متوالی

در این بخش بر اساس مطالعه موضوع که در ادبیات طراحی شهری و طراحی منظر صورت گرفته، مجموعه‌ای از اصلی‌ترین معیارهای ارزیابی بر اساس مفاهیم زیبایی‌شناسی شهری، حرکت و دیدهای متوالی در منظر شهری استخراج گردید، تا با تکیه بر آنها و با توجه به مشاهدات و تحلیل‌های میدانی، شاخص‌های مورد نظر جهت ارزیابی زیبایی منظر نمونه مورد مطالعه بدست آید.

۳-۱- توالی فضایی^۹

از نظر گوردون کالن "توالی" کلیدی‌ترین معیار در تجربه زیبایی یک منظر می‌باشد. توالی در اندیشه کالن با مفهوم حرکت ارتباط می‌یابد به طوری که در مقدمه کتاب خود اشاره می‌کند که «هر چند عابر پیاده در داخل شهر با سرعت ثابت حرکت می‌کند، ولی مناظر شهری در دسته‌ای از آشکارسازی‌ها به چشم می‌خورند. این را ما دید پی در پی می‌نامیم» (کالن، ۱۳۸۲: ۲۰).

دریافت چشم‌اندازهای متوالی در طول مسیر منجر به جلب توجه انسان به محیط و ایجاد تأثیرات مطلوب بصری خواهد شد. «یک راه طولانی به واسطه‌ای که دید اولیه به زودی با چشم مانوس می‌گردد بی اثر و خسته کننده می‌شود. مغز انسان به تباین‌ها و تفاوت‌ها میان اشیاء عکس‌العمل نشان می‌دهد، و وقتی که دو منظره (خیابان و فضای باز) در آن واحد در حافظه قرار می‌گیرند، یک تفاوت آشکاری احساس می‌گردد و بشر در یک احساس عمیق‌تری قابل مشاهده است. با کنار هم گذاردن مناظر دل‌انگیز در کنار یکدیگر، شهر سرزنده‌تر شده و در غیر این صورت شهر در کنار ما بدون شکل و جنبش ظاهر می‌شود» (Bosselmann, 2007).

بنابراین در ارزیابی دیدهای پی در پی لزوم توجه به وجود ارتباط میان دو منظره موجود و در حال نمایان شدن و تناسب میان اجزای آنها از اصول اولیه ایجاد تداوم بصری خواهد بود. با توجه به مطالب فوق شاخص‌های زیر در دستیابی به توالی فضایی پیشنهاد می‌شود:

- ❖ محصوریت
- ❖ ایجاد موانع دید در مسیرهای طولانی و مستقیم
- ❖ ارتباط کالبدی اجزا با یکدیگر و با کل
- ❖ تداوم حرکت
- ❖ نظم و تناسبات
- ❖ تعریف اتصالات
- ❖ تنگ و گشاد شدن فضا
- ❖ فضاهای ایستا و پویا
- ❖ عوامل ایجاد کننده وحدت و تأکید (توسلی، ۱۳۸۲؛ غفاری سده، ۱۳۷۱؛ حسینی و رزاقی اصل، ۱۳۸۷؛ Cullen, 1966; Appleyard, 1971; Carmona, 2007; Bosselman, 2007).

۲-۳- پیچیدگی^{۱۰}

معیار پیچیدگی به معنای هماهنگی، تنوع، گوناگونی ایجاد وحدت در مناظر شهری می‌باشد. از نظر کالن این معیار باعث تحریک حس بصری و ارتقاء کیفیت فضا خواهد شد. وی در این رابطه می‌نویسد، "خصوصیت پیچیدگی در ساختمان‌های امروزی در کمترین حد ممکن به نمایش گذارده شده، و به نظر می‌رسد برای جلوگیری از منسوخ شدن آن با چیزهای بدیهی، قطعات سنگ، دیوارهای حائل مشبک، تلاش در ایجاد چنین کیفیتی می‌شود" (کالن، ۱۳۸۲: ۳۲).

پیچیدگی چشم را به خود جذب می‌کند و باعث می‌شود یک طرح حرفه‌ای که از کنارهم گذاری دانش و تجربه خلق شده است از یک کار آماتوری قابل تشخیص باشد. شهر یک رویداد هیجان‌انگیز در محیط است و باید در آن از یکنواختی و سری‌سازی پرهیز کرد. ایجاد تفاوت‌ها و تباین‌ها در سکانس‌های یک مسیر می‌تواند شهر را سرزنده‌تر جلوه دهد. این معیار علاوه بر تنوع، به غنای اجزای منظر نظیر پوشش گیاهی، آب، کف، دیوارها و...، خصوصیات الگوهای محیط و نحوه ارتباط این الگوها با یکدیگر نیز دلالت دارد.

شاخص‌های پیشنهادی به منظور ارزیابی این معیار عبارتند از:

- ❖ تنوع در مالکیت‌ها و قلمروها (با استفاده از عناصری چون کف، سایه‌بان و ...)
- ❖ تنوع در چشم‌اندازهای طبیعی و مصنوع
- ❖ منظر قاب شده و لحظه‌ای
- ❖ تنوع در مسیر حرکت
- ❖ تفکیک و تقسیم فضا (با عناصری چون طاق، چارچوب و ...)
- ❖ شکستگی بصری ناگهانی در اثر قطع شدن کف رابط
- ❖ منظر پنهان شده
- ❖ پیش‌آمدگی و عقب‌رفتگی
- ❖ رویداد (جلب توجه ناظر با عناصری چون نشانه‌ها، رنگ، نور، سایه و ...) (توسلی، ۱۳۸۲؛ غفاری سده، ۱۳۷۱؛ حسینی و رزاقی اصل، ۱۳۸۷؛ Cullen, 1966; Carmona, 2007; Bosselman, 2007).

۳-۳- شگفتی^{۱۱}

این معیار به تحریک حس اکتشاف در فضا با ایجاد جذابیت فضا برای ناظر اشاره می‌کند. این امر به نوعی فاش کردن یک راز است، حسی که هر چه بیشتر در آن دقت کرد، مفاهیم بیشتری از آن آشکار می‌گردد. در دیدهای پی در پی لزوم توجه

به تفاوت‌ها و تباين‌های کالبدی و بصری، تأکید، اختلاف سطح، در استتار قرار دادن بنا، انحراف، منحصر به فرد بودن و نشانه‌گذاری کردن فضا به منظور ایجاد حس شگفتی در ناظر حائز اهمیت می‌باشد. توجه به موارد فوق، تمایل انسان را برای حضور در فضا و کشف جاذبه‌های آن افزایش داده و باعث سرزندگی فضای شهری خواهد شد. بر اساس مطالب ذکر شده، شاخص‌های مورد نظر برای دستیابی به شگفتی در فضا، عبارتند از:

- ❖ نشانه‌گذاری
- ❖ تأکید
- ❖ انتظار
- ❖ محدود کردن دید عابر
- ❖ انحراف
- ❖ تغییر سطح و شکنندگی شیب
- ❖ توجه به جزئیات
- ❖ ایجاد موانع دید در مسیرهای طولانی و مستقیم
- ❖ ایجاد سایه‌روشن (توسلی، ۱۳۸۲؛ حسینی و رزاقی‌اصل، ۱۳۸۷؛ Cullen, 1966; Appleyard, 1971; Carmona, 2007; Bosselman, 2007).

۴. معرفی محدوده مطالعاتی

تصویر ۴: مسیر گردشگری دارآباد تهران

با توجه به اینکه قرار است مفاهیم ذکر شده در دیده‌های پی در پی مورد بررسی قرار گیرد، لذا انتخاب یک مسیر و محور حرکتی به عنوان سایت مورد نظر تحقیق به نظر معقول می‌آید، که این مسیر لازم است واجد خصوصیات زیر باشد: وجود دیده‌های متنوع در طول مسیر، حضور عناصر جاذب بصری و فاکتورهایی مانند شیب، پیچ‌های متوالی در مسیر، تغییر سطح و...

لذا با توجه به این عوامل، مسیر گردشگری دارآباد، با توجه به اینکه بخشی از آن در دل بافت شهری قرار دارد و بخش دیگر دارای بافت طبیعی است و به گردشگری و کوهنوردی اختصاص دارد و همچنین دارای مناظر متنوع به دلیل وجود اختلاف سطح در طول مسیر و نیز بافت‌های متنوع می‌باشد، جهت انجام این بررسی مناسب دیده شد (تصویر ۴).

مسیر فوق در محدوده دارآباد، در شمال شرق شهر تهران و در منطقه یک واقع شده است. این منطقه مهمترین منطقه تفریحی بخش شمالی شهر تهران بوده که پنج روددره اصلی شهر در آن قرار دارد (تصویر ۵). یکی از آنها روددره دارآباد می‌باشد که بخشی از آن محدوده مطالعاتی این پژوهش را شکل می‌دهد. مسیر انتخاب شده، حد فاصل میدان انتهایی خیابان پورابتهاج تا میدان سنگ (ابتدای مسیر کوهنوردی دارآباد) می‌باشد.

تصویر ۵: موقعیت محدوده مطالعاتی در مناطق شهر تهران

تصویر ۶: موقعیت رودره دارآباد در میان رودرهای منطقه یک شهر تهران

تصویر ۷: سکناس‌های سه‌گانه محدوده مطالعاتی

این مسیر از سه سکناس با سه کاراکتر متفاوت تشکیل شده است که سکناس A کاراکتری کاملاً طبیعی و به دور از عناصر مصنوع را دارا می‌باشد، سکناس C کاراکتری شهری و با حضور غالب عناصر انسان‌ساخت می‌باشد و سکناس B نیز با کاراکتری میانه با تلفیق خصوصیات طبیعی و انسان‌ساخت بوده و به عنوان مفصل دو سکناس قبل عمل می‌نماید. جانمایی این سه سکناس و خصوصیات آنها در قالب جداول و تصاویر زیر مشخص گردیده است (تصویر ۷).

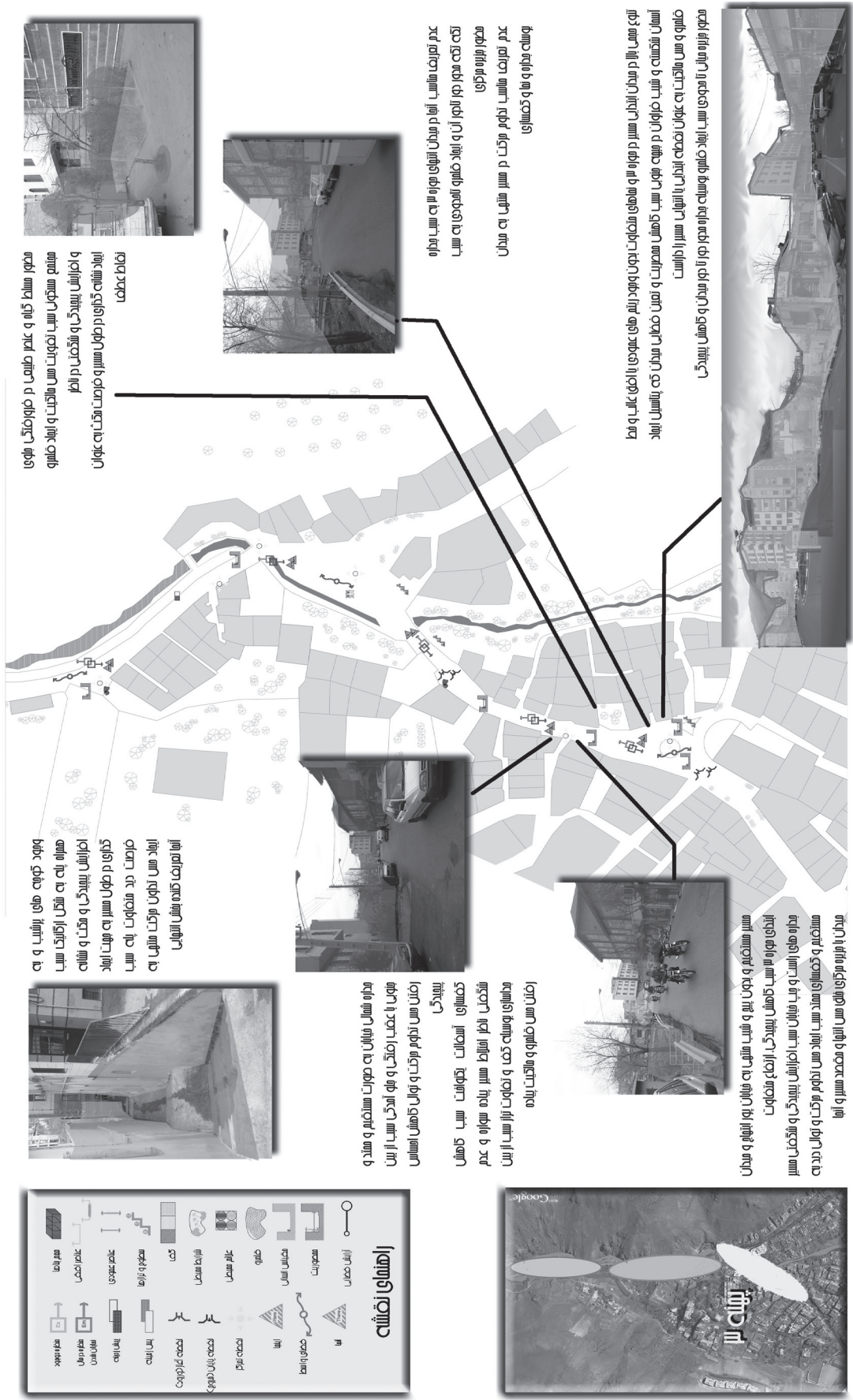
جدول ۱: ویژگی‌های کالبدی و عملکردی سکانس‌های سه‌گانه مسیر

ویژگی‌ها	تقسیم‌بندی مسیر	محدوده ۱	محدوده ۲	محدوده ۳
محسوریت	عناصر محدود کننده: بدنه‌های نرم عناصر طبیعی (گیاه+کوه) میزان محسوریت: بسیار کم	عناصر محدود کننده: بدنه‌های نرم عناصر طبیعی (گیاه+کوه) عناصر سخت (بدنه‌های انسان ساخت) میزان محسوریت: کم	عناصر محدود کننده: بدنه‌های نرم عناصر طبیعی (گیاه+کوه) میزان محسوریت: بسیار کم	عناصر محدود کننده: بدنه‌های نرم عناصر طبیعی (گیاه+کوه) میزان محسوریت: بسیار کم
میدان دید	بسیار وسیع	وسیع	محدود	محدود
لایه‌های منظر	پیش زمینه: فضای سبز مصنوع، رودخانه میان زمینه: فضای سبز طبیعی پس زمینه: عناصر طبیعی (کوه+آسمان)، دورنمای شهر	پیش زمینه: فضای سبز مصنوع، بدنه ساختمان‌ها میان زمینه: فضای سبز طبیعی، ساختمان‌ها پس زمینه: عناصر طبیعی (کوه+آسمان)، دورنمای شهر	پیش زمینه: بدنه‌های شهری میان زمینه: ساختمان‌ها پس زمینه: عناصر طبیعی (کوه+آسمان)، دورنمای شهر	پیش زمینه: بدنه‌های شهری میان زمینه: ساختمان‌ها پس زمینه: عناصر طبیعی (کوه+آسمان)، دورنمای شهر
عناصر طبیعی	رودخانه، کوهستان، فضای سبز	رودخانه، کوهستان	درختان پراکنده	درختان پراکنده
فضاهای باز و بسته	الگو: ارگانیک هندسه: خطی، پویا، نامنظم	الگو: ارگانیک+ توده‌فضا هندسه: خطی، پویا، نامنظم	الگو: توده‌فضا هندسه: خطی+ مرکزی، پویا+ ایستا، نامنظم	الگو: توده‌فضا هندسه: خطی+ مرکزی، پویا+ ایستا، نامنظم
ابنیه	ارتفاع: - گونه: - نما: -	ارتفاع: ۱ تا ۲ طبقه گونه: روستایی، ویلایی ساز نما: سیمان، آجر	ارتفاع: ۲ تا ۴ طبقه گونه: آپارتمان نوساز مسکونی، تجاری قدیمی نما: سنگ، سیمان	ارتفاع: ۲ تا ۴ طبقه گونه: آپارتمان نوساز مسکونی، تجاری قدیمی نما: سنگ، سیمان
مبلمان شهری	تعداد: کم، ناکافی آرایش فضایی: خطی در اطراف مسیر گردشگری نوع: صندلی، سکوی نشستن، سطل زباله	تعداد: کافی آرایش فضایی: خطی در لبه رودخانه و خیابان نوع: صندلی، سطل زباله، وسایل ورزشی	تعداد: بسیار کم آرایش فضایی: پراکنده در لبه خیابان و میدان شهری نوع: تجهیزات شهری (تلفن عمومی+پست+سطل زباله)	تعداد: بسیار کم آرایش فضایی: پراکنده در لبه خیابان و میدان شهری نوع: تجهیزات شهری (تلفن عمومی+پست+سطل زباله)
کفسازی	سنگفرش مطابق الگوی حرکت پیاده	سنگفرش مطابق الگوی حرکت پیاده، آسفالت جهت سواره‌رو	آسفالت جهت دسترسی سواره بدون توجه به الگوی حرکت پیاده	آسفالت جهت دسترسی سواره بدون توجه به الگوی حرکت پیاده
عملکرد فضا	نوع: استفاده تفرجگاهی شدت: در تعطیلات بسیار زیاد، در حالت عادی متوسط	نوع: استفاده تفرجگاهی، مسکونی شدت: در تعطیلات بسیار زیاد، در حالت عادی متوسط	نوع: عملکردهای شهری (مسکونی، تجاری، اداری) شدت: در تمام روزهای هفته زیاد	نوع: عملکردهای شهری (مسکونی، تجاری، اداری) شدت: در تمام روزهای هفته زیاد
نظام حرکتی	صرفاً پیاده	پیاده و سواره	اولویت با سواره در کنار دسترسی پیاده	اولویت با سواره در کنار دسترسی پیاده

۵. تحلیل و ارزیابی سکانس‌های سه‌گانه محدوده مطالعاتی

معیارها و شاخص‌های نتیجه گرفته شده از مرور ادبیات موضوع با توجه به سایت مطالعاتی در سه سکانس معرفی شده تحلیل گردیده‌اند و در قالب مجموعه‌ای از تحلیل‌های توصیفی و تصویری که چند نمونه از آنها در ذیل آمده است، صورت گرفته است. در نهایت معیارها و شاخص‌ها در قالب ماتریسی ارزیابی مورد نظر تدقیق شده و این معیارها و شاخص‌ها نسبت به یکدیگر و همچنین در هر پهنه بررسی و با تکنیک AHP^{۱۲} با وزن‌دهی شاخص‌ها نسبت به یکدیگر سنجیده و ارزیابی گردیده‌اند (تصاویر ۸ الی ۱۰):

تصویر ۱۰: نمونه‌ای از تحلیل‌های صورت گرفته در سکانس C

محور سلسله کانه و عنصر طبیعی در خصوصیت کلیه مشتمل منتهوی سبب تصویرت سبب ملاکات و ایجاد خطوط و اجزایش پیوستگی و تعلق در خاطر ایجاد نشانه گذاری در طول مسیر و فرصت رفتن به عنوان نقاط عطف

عدم تعریف مناسب این در میدان انتهایی حوزه اثر به سبب مداره که در محور دور ایستادن و ایجاد خطوط انحرافی به سبب محور قرار گرفتن عدم تعریف مناسب در تمام مرکز در مسیر مشرف به میدان و سلسله مداره و تاه و دسترسی

نوع همی بالا در میدان ابتدایی مسیر در حوزه اثر و نشانه‌های متفاوت بودن محور از سایر محورها با توجه به خط آسمان متفاوت و شیب فراوان در منطقه منتهی سبب کاهش همبستگی و تعین فضای میدان که نتایج ایجاد خطوط و سبب ملاکات به عنوان نقطه ابتدایی تا انتهایی مسیر را در راست محور قرار میانی تا محوری سبب ایجاد خطوط و سلسله مداره محور دور تا در میدان و کاهش پیوستگی

و بود کوبه های پراکنده و به همراه به به فضای بازگشت سبب اجزایش پیوستگی و تعلق و نشانه گذاری در طول مسیر به جهت ایجاد فرصت دید متفاوت به سبب ایجاد سبب در طول مسیر به جهت ایجاد این تعریف کننده نشانه‌ها

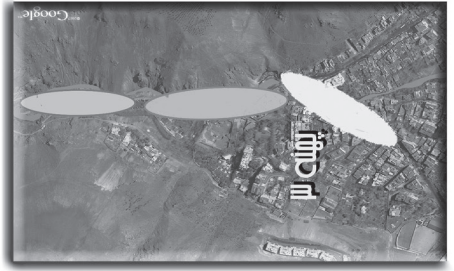
مداره شمال میانی به صورت مستقیم و هند و منوب با عنصر رنگی و تاه اندکی سبب از بین رفتن سبب در تمام مرکز و تاه کاهش احساس پیوستگی دسترسی امکانات دسترسی سبب کاهش شیب ناظر افراط مسیر زیاده مداره و عدم دسترسی و سلسله کانه و تفاوت از سبب از بین رفتن سبب خطوط و ملاکات زیاده

مسیر مستقیم و بدون پیچ و شیب منتهی به میانی به ارتفاع و میدان ابتدایی محور به سبب کاهش پیوستگی از ارتفاع متفاوت مداره های راست و تاه میانی سبب اجزایش پیوستگی و تعلق سبب همبستگی و دسترسی منتهی سبب ایجاد سبب در تمام مرکز و تاهال دید به میدان تا فراره مرکزی منتهی سبب ایجاد و همبستگی مسیر و تاه

راهنمای نشانه

مهر بنا	مهر شخصی	عناصر عمومی	سقف و تاه	کانه	رابطه منحنی	عالم منحنی	خطی	مکانی سبب	معماریت	زبان منحنی
مهر عمومی	مهر منحنی	مهر منحنی	مهر منحنی	تعمیر کار عمومی	تعمیر کار خصوصی	تعمیر کار عمومی	تعمیر کار خصوصی	تعمیر کار خصوصی	تعمیر کار خصوصی	تعمیر کار خصوصی

پس از مشاهدات میدانی و تحلیل محدوده مطالعاتی بر اساس معیارها و شاخص‌های منتج از مرور ادبیات موضوع، به مجموعه‌ای از شاخص‌های نهایی در قالب معیارهای سه‌گانه توالی، پیچیدگی و شگفتی دست یافته شده است تا بتوان سکانس‌های سه‌گانه را بدین‌وسیله مورد سنجش و ارزیابی کیفیت زیبایی قرار داد. لذا در ادامه شاخص‌های تدقیق شده جهت سنجش محدوده مطالعاتی و ماتریس ارزیابی سکانس‌ها بر اساس معیارهای سه‌گانه با وزن‌دهی معیارها و شاخص‌ها ارائه شده است.

❖ تعریف اتصالات	❖ تنگی و گشادگی	❖ تداوم	❖ محصوریت
❖ چیدمان فضایی	❖ مقیاس	❖ تنوع مالکیت و قلمرو	❖ تعریف نقاط ابتدا و انتها
❖ منظر پنهان	❖ مسیر منحنی و مستقیم	❖ دید ناگهانی	❖ تعریف اینجا و آنجا
❖ میزان جزئیات	❖ انتظار	❖ نشانه‌گذاری	❖ نقطه عطف
			❖ بافت و مترتال

جدول ۲: ماتریس ارزیابی سکانس‌های سه‌گانه بر اساس معیارها و شاخص‌های تدقیق شده

سکانس C			سکانس B			سکانس A			سکانس‌ها
شگفتی	پیچیدگی	توالی	شگفتی	پیچیدگی	توالی	شگفتی	پیچیدگی	توالی	معیار / شاخص
۲	۱	۴	۴	۲	۱	۲	۵	۱	محصوریت
۱	۱	۴	۴	۴	۳	۱	۱	۱	تداوم
۲	۲	۲	۴	۱	۲	۱	۳	۱	تنگی و گشادگی
۳	۱	۴	۴	۱	۱	۱	۱	۱	تعریف اتصالات
۲	۱	۲	۱	۳	۱	۱	۳	۲	تعریف نقاط ابتدا و انتها
۲	۳	۳	۱	۲	۲	۳	۴	۱	تنوع مالکیت و قلمرو
۳	۲	۲	۴	۱	۱	۲	۱	۱	مقیاس
۴	۱	۱	۴	۱	۲	۱	۲	۴	چیدمان فضایی
۲	۲	۴	۴	۱	۲	۴	۱	۱	تعریف اینجا و آنجا
۲	۴	۱	۴	۱	۱	۱	۵	۱	دید ناگهانی
۳	۲	۴	۱	۱	۳	۳	۴	۳	مسیر منحنی و مستقیم
۲	۳	۲	۲	۲	۱	۲	۵	۲	منظر پنهان
۴	۱	۴	۱	۱	۳	۲	۴	۳	نقطه عطف
۱	۲	۲	۱	۴	۱	۱	۱	۲	نشانه‌گذاری
۲	۱	۴	۴	۲	۱	۱	۴	۲	انتظار
۳	۳	۱	۴	۱	۱	۱	۴	۱	میزان جزئیات
۲	۳	۱	۲	۱	۲	۳	۵	۳	بافت و مترتال
۳۸	۳۲	۴۲	۴۵	۲۷	۳۱	۳۰	۵۳	۳۰	مجموع

۶. جمع‌بندی

نتایج بدست آمده از ماتریس فوق بر این امر دلالت دارد که در هر یک از پهنه‌های سه گانه مسیر گردشگری دارآباد، یکی از معیارهای سنجش زیبایی منتج از مفهوم دیدهای متوالی به صورت مشخص‌تری خودنمایی می‌کند. به طوری که:

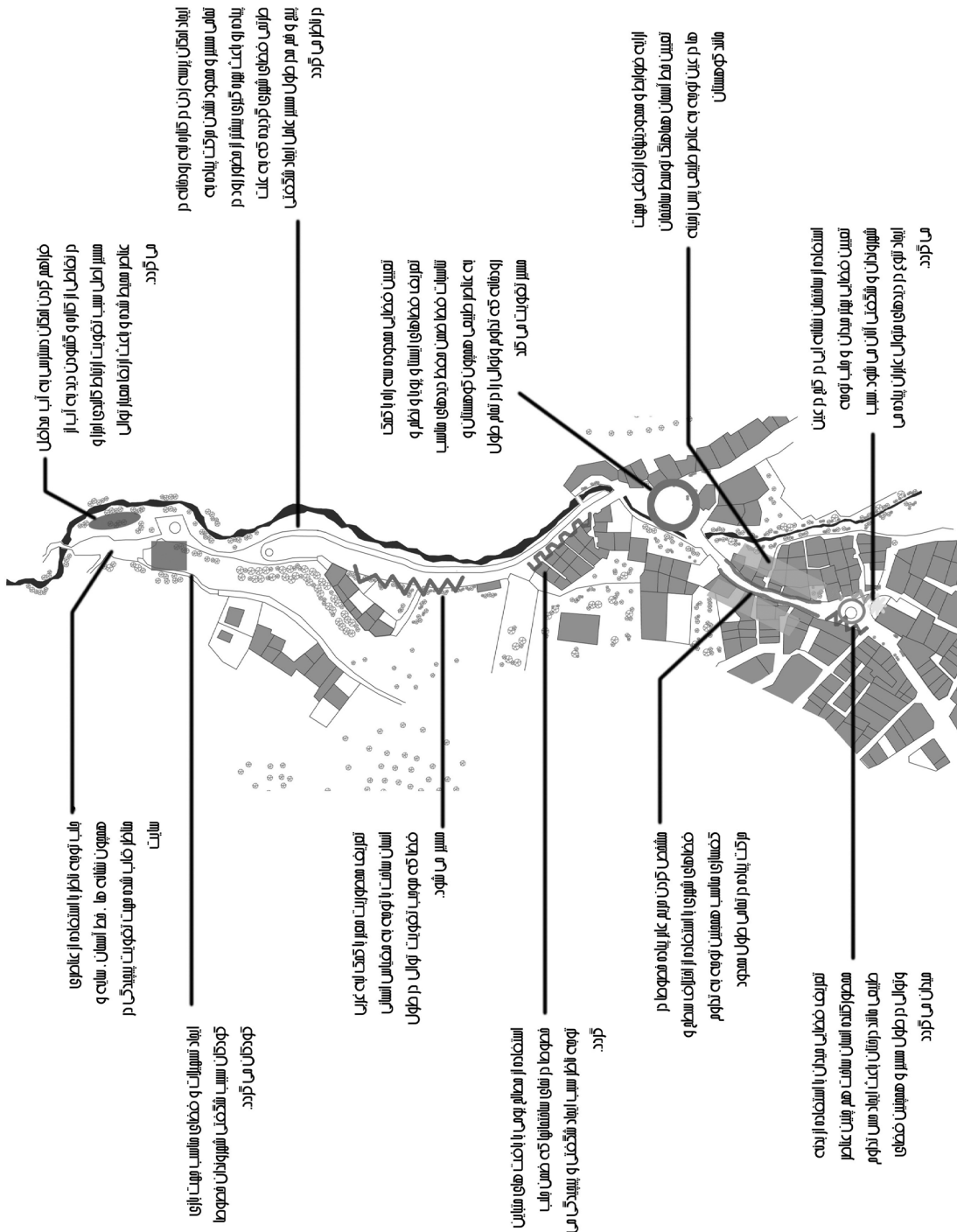
- در سکانس A که تسلط عناصر و اجزاء طبیعی بر فضا وجود دارد معیار پیچیدگی بر سایر معیارها ارجحیت داشته است.
- در سکانس B که تلفیقی از عناصر طبیعی و انسان‌ساخت در فضا وجود دارد، معیار شگفتی از دو معیار دیگر پیشی گرفته است.
- در سکانس C که بافت شهری و عناصر انسان‌ساخت کاملاً بر پهنه تسلط دارند معیار توالی نسبت به دیگر معیارها ارجح بوده است.

بنابر نتایج ماتریس ارزیابی فوق و مطالعات اولیه پژوهش، در هر کدام از سکانس‌های محدوده مطالعاتی جهت افزایش کیفیت زیبایی می‌باید راهکارهای طراحی و ساماندهی منظر را بر اساس معیار اثرگذارتر تدوین نمود که در ذیل چند نمونه از راهکارهای پیشنهادی در قالب اسکیس‌های اولیه ارائه شده است.

مطابق نتایج این پژوهش در محدوده مطالعاتی با زمینه طبیعی معیار پیچیدگی، در زمینه انسان‌ساخت، توالی تأثیرگذارترین معیارها می‌باشد. اما، باید گفت که این نتایج لزوماً در هر سایتی و در همه موارد صدق نمی‌کند. این پژوهش در جهت تدوین معیارهای ارزیابی زیبایی از مفهوم دیدهای متوالی صورت گرفته که در قالب بند استخراج معیارها و ماتریس ارزیابی ذکر گردید و نتایج ارزیابی به صورت نمونه‌ای از قابلیت‌های ارزیابی این روش ذکر شده است که این سنجش می‌تواند در موارد کاربردی به صورت دقیق‌تر و همچنین بوسیله نرم افزارهای تخصصی (مانند نرم افزار Expert Choice) صورت گیرد.

به عنوان نمونه در ادامه چند مورد از اسکیس‌های اولیه راهکارهای کلی افزایش کیفیت زیبایی در محدوده مطالعاتی منتج از ارزیابی‌های صورت گرفته نمایش داده شده است (تصویر ۱۱ و ۱۲).

تصویر ۱۱: نمونه راهکارهای پیشنهادی جهت افزایش کیفیت زیبایی در محدوده مطالعاتی

- 1) Serial Vision
- 2) Abraham (Harold) Maslow
- 3) Von Meiss
- 4) Jack Nasar
- 5) The Evaluative Image of the City
- 6) Mathew Carmona
- 7) Kaplan & Kaplan
- 8) Gordon Cullen
- 9) Sequence
- 10) Complexity
- 11) Surprise
- 12) Analytical Hierarchy process - AHP فرآیند تحلیل سلسله مراتبی

منابع

- بل، سایمون (۱۳۸۶): "عناصر طراحی بصری منظر"، محمد احمدی‌نژاد، تهران، نشر خاک.
- بل، سایمون (۱۳۸۶): "منظر، الگو، ادراک و فرآیند"، بهناز امین‌زاده، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- توسلی، محمود (۱۳۸۲): "اصل ارتباط در طراحی شهری"، تهران، فصلنامه هنرهای زیبا، شماره ۱۴: ۳۹-۳۲.
- حسینی، سید باقر و رزاقی اصل، سینا (۱۳۸۷): "حرکت و زمان در منظر شهری: انگاره‌ها و مفاهیم طراحی"، تهران، نشریه بین‌المللی علوم مهندسی دانشگاه علم و صنعت ایران، شماره ۶: ۸۸-۸۳.
- غفاری سده، علی (۱۳۷۱): "مبانی طراحی فضاهای متوالی در معماری شهری"، تهران، مجله صفا، شماره ۶-۷-۸: ۱۷-۲.
- کالن، گوردن (۱۳۸۲): "گزیده منظر شهری"، منوچهر طیبیان، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.
- گروتز، یورگن (۱۳۷۵): "زیبایی شناسی در معماری"، جهان‌شاه پاکزاد و عبدالرضا همایون، تهران، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
- ماتلاک، جان (۱۳۸۸): "آشنایی با طراحی محیط و منظر"، سازمان پارک‌ها و فضای سبز شهر تهران، موسسه نشر شهر.
- Appleyard, D, Lynch, K, R Myer, J. (1971) "**The View From the Road**", Cambridge, MIT Press.
- Carmona, M & S. Tiesdell. (2007) "**Urban Design Reader**", New York, Elsevier: 263-307.
- Carmona, M., T. Heath, T. Oc, S. Tiesdell. (2006) "**Public Places – Urban Spaces: The Dimensions of Urban Design**", New York, Elsevier.
- Gindroz, R. & Carter, D.K. (2003) "**The Urban Design Handbook**", New York, W.W.Norton & Company.
- Gosling, D. (1996) "**Gordon Cullen: Visions of Urban Design**", London, Academy Edition.
- Hillier, B. & Penn, A. & Hanson, J. & Grajewski, T. & Xu, J. (1993) "**Natural Movement: or, Configuration and Attraction in Urban Pedestrian Movement**", Environment and Planning B: Planning and Design 20: 29-66.
- Nasar, Jack. (1997) "**The Evaluative Image of the City**". Ohio State University, Sage Publication.
- Turner, A. & Penn, A. (2002) "**Encoding Natural Movement as an Agent-Based System: an Investigation into Human Pedestrian Behavior in the Built Environment**", Environment & Planning, B.: Planning and Design 29: 473-490.